

ОСНОВНІ ФОРМИ ВИРАЖЕННЯ РЕАЛЬНО-ІНДИКАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ ДИКТУМУ

В.Д. Шинкарук, доктор філологічних наук, професор

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

Обґрунтовано основні форми реально-індикативного значення диктуму; вмотивовано засоби (актуалізатори) експліцитного й імпліцитного вираження теперішнього і минулого часу в семантико-синтаксичній структурі речення.

Модус, диктум, теперішній час, минулий час, форми вираження, реально-індикативне значення.

Модус і диктум насамперед компоненти семантичної структури речення, елементи його змісту. Саме розрізнення двох типів інформації, закладеної у реченні, зумовлює відсутність опозиції між модусом і диктумом. Вони мають принципово різну структуру значення, по-різному організовані.

Поділ речення на модус і диктум зумовлює поділ предикатів на два класи: М-предикати, які містять інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні оцінки мовця, його почуття й волевиявлення, і Д-предикати, які виражають об'єктивну інформацію. Предикати диктуму являють собою "відрізок" позамовного буття, предикати модусу, на відміну від Д-предикатів, не є самостійними, вони функціонують як рамка об'єктивної інформації, надають інформацію про ситуацію мовлення, інтерпретують диктум.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Референційний підхід до вивчення модусу і диктуму широко використовувався в працях мовознавців, зокрема, В.Г.Гака, В.С.Храковського, Г.Г. Сильницького, Н.Д.Арутюнової, Т.О.Колосової. Останнім часом концепцію референційної семантики розробляють А.Д.Шмельов, Т.В.Шмельова, О.В.Падучева та інші.

В українському мовознавстві в цьому напрямку є дослідження таких вчених, як І.Р.Вихованця, Й.Ф.Андерш, К.Г.Городенської, В.М.Брицина, В.І.Кононенка, Н.В.Гуйванюк, М.М. Телеки та ін.

Метою нашого дослідження є обґрунтування основних форм реально-індикативного значення диктуму.

Виклад основного матеріалу. Поділ речення на модус і диктум зумовлює поділ предикатів на два класи: М-предикати, які містять інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні оцінки мовця, його почуття й волевиявлення, і Д-предикати, які виражають об'єктивну інформацію. Предикати диктуму являють собою "відрізок" позамовного буття, предикати модусу, на відміну від Д-предикатів, не є самостійними, вони функціонують як рамка об'єктивної інформації, надають інформацію про ситуацію мовлення, інтерпретують диктум.

Будь-яка ознака пов'язана з двома типами суб'єктів: диктумним (носієм ознаки) і модусним (мовцем, спостерігачем, тим, хто емоційно вболіває, думає, оцінює), які не завжди є тією самою особою.

Типологія суб'єктів спирається на:

- 1) належність суб'єкта до зони диктуму чи зони модусу;

2) семантико-синтаксичний статус суб'єкта, який впливає з його онтологічного статусу: поділ суб'єктів на конкретні (особові, або живі, предметні та просторові) і виділені (пропозиційні);

3) референційну характеристику суб'єкта: розмежування означених, неозначених і узагальнених суб'єктів.

В основі вираження диктуму лежить змістова близькість співвідносних форм при відмінностях способу номінації, структурування змісту. При цьому досить важливо враховувати комунікативно-прагматичні інтенції мовця, зважаючи на те, що значення мовної одиниці, знакова інформація складається із змістових, стилістичних, експресивних та конфігуративних ознак.

Семантико-синтаксичні категорії диктуму неоднорідні за своєю природою. Їх поділяємо на центральні та периферійні. Центральні категорії диктуму об'єднуюмо у дві групи: предикатні та субстанційні (див. рис. 1.).

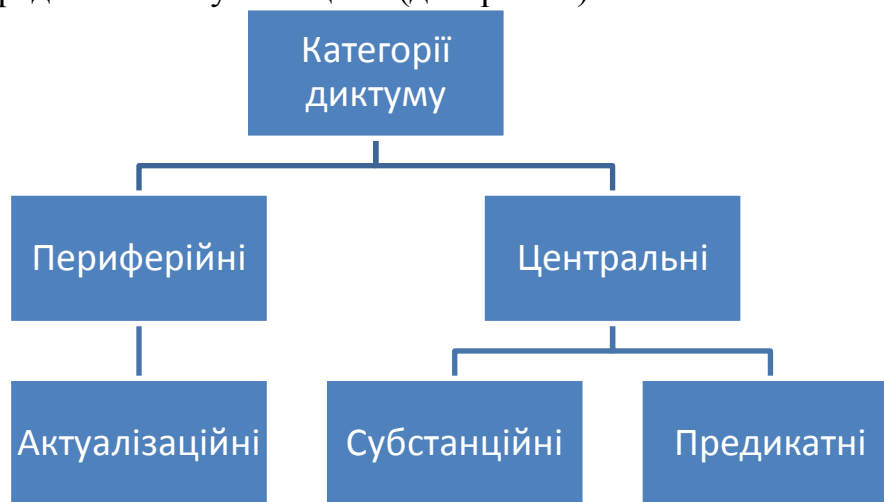

Рис. 1. Категорії диктуму

Диктумний зміст речення містить два рівні: предикатну модальність на рівні предиката і загальну зовнішню модальність на рівні всієї синтаксичної конструкції.

“Позиція мовця” в явному чи прихованому вигляді входить до будь-якого тлумачення модальності. У кожній із модальних категорій думка мовця виступає в особливому аспекті актуалізації.

Коли ми говоримо про “відношення до дійсності”, то маємо на увазі дійсність у поданні мовця. Саме це подання (в узагальненому й “об’єктивованому” вигляді) відображено в мовних модальних значеннях, які охоплюють елементи мовної семантичної інтерпретації змісту.

Мовець у процесі акту мовлення спеціально не задумується над розрізненням відтінків значення тієї чи іншої співвідносної конструкції. Для нього просто існують паралельні засоби, які він щоденно чує в усному мовленні і бачить у різних писаних текстах і які інтуїтивно використовує для побудови власних висловлень, передаючи ту чи іншу ситуацію дійсності.

Факторами, що впливають на вибір однієї з варіативних (співвідносних) форм – засобів передачі тієї самої інформації, є:

- ситуація мовлення;
- задум, комунікативна мета повідомлення;
- мовний досвід мовця;

- структура попереднього тексту;
- обставини, що породжують текст;
- структура ситуації /мовець /, слухач /слухачі /, предмет мовлення;
- психічний і фізичний стан мовця;
- значущість події, що є предметом повідомлення, і ще цілий ряд інших.

Крім того, кожен із факторів має свою специфіку. Наприклад, на вибір мовного засобу впливає також і загальна характеристика слухача – співрозмовника (його вік, стать, ступінь спорідненості з мовцем, підготовленість до сприймання повідомлюваного тощо).

Звичайно, врахувати всі фактори, беручи до уваги те, що часу для “вибору” того чи іншого мовного засобу в мовця дуже мало, практично неможливо.

Узагальнивши поєднання і взаємозв’язки ознак модальності, темпоральності та часової локалізованості / нелокалізованості, у реченнях виділяємо реально-індикативне та потенційно-об’єктивне значення диктуму.

Реально-індикативне значення диктуму характеризується різноманітністю як змісту, так і форми. Щодо його сутності та виявів у мові реальної модальності, то найчастіше трапляється міркування такого плану: “Те, про що повідомляють, мовець усвідомлює як реальне, наявне в минулому чи в теперішньому, як таке, що реалізується в майбутньому...” [9, с.267].

“Загальна категорійна ознака речень індикативної модальності - вираження у ствердній або заперечній формі реальності предикативних відношень, повідомлення про які не супроводжуються суб’єктивною оцінкою з боку мовця” [10, с.21].

Ці міркування дають змогу виокремити кілька основних моментів, які повинні бути враховані у подальшому описі диктуму: 1) термін “реальність” вжито не в значенні істинності твердження чи повної відповідності описаної ситуації дійсності, а для кваліфікації його визначеності на осі часу; однак, на нашу думку, ознака часової невизначеності не може свідчити про ірреальність події; 2) способи такою мірою зближуються у функціональному плані з диктумом реальності, якою вони характеризують співвіднесеність дії з визначеним чи невизначеним часовим планом; експлікатором реального зв’язку процесу з позначеним ним відрізком дійсності служить дійсний спосіб (хоч відомі думки граматистів, які в межах цього способу виділяють ірреальне модальне значення майбутнього часу [15, с.143; 20, с.385], або які реальну модальність пов’язують не тільки з формами індикатива, але й з формами імператива та кон’юнктива [12, 14]; 3) категорії реальної (індикативної) модальності й часу утворюють єдиний нерозривний комплекс; 4) цей модально-часовий комплекс реальності встановлюється з погляду мовця.

Відштовхуючись від морфологічних форм часу, способу й особи дієслова, які утворюють ядерну площину для граматичних категорій речення, останні набувають розширеного значення і постають у формах синтаксичного часу, модальності й синтаксичної особи. Граматичні категорії дієслова, ставши визначальними для утворення такої синтаксичної одиниці, як речення, проектується на вищий мовний рівень. Однак унаслідок такої проекції дієслівні категорійні значення зазнають певного “заломлення”, видозмінюються.

У мовознавстві багато граматичних категорій реалізується сукупно, формуючи комплексну парадигму речення, яка членується на елементарні парадигми, що стосуються окремих граматичних категорій. Відповідно до категорії особи виділимо і особову парадигму речення. Оскільки ця парадигма тісно пов'язана із синтаксичними та морфологічними категоріями, назовемо її морфолого-синтаксичною парадигмою.

Проте деякі мовознавці вважають синтаксичну особу одним із обов'язкових атрибутів граматичної будови речення, а отже, й предикативності, але при цьому коригують тлумачення самого поняття особи, що й визначає особливості парадигмоутворення синтаксичної одиниці.

Одним з найважливіших засобів формування і вираження цих значень є форми способу і часу дієслова (самостійного, повнозначного чи службового) у сполученні з певною інтонацією. Спосіб і час – це ті основні синтаксичні категорії, які організують речення як граматичну одиницю. У реченні морфологічні значення часу й способу дієслова взаємодіють з іншими, синтаксичними засобами в єдиній системі вираження синтаксичних значень часової визначеності і часової невизначеності (нелокалізації). У реально-індикативному значенні диктуму узагальнено саму дію, ситуацію як нелокалізовану в часі, атемпоральну.

Основними формами реально-індикативного значення в реченнях є форми теперішнього і минулого часу.

Сфера теперішнього часу становить одну з центральних характеристик, які відображаються в мовній системі. Момент “тепер” має парадоксальну структуру якісного континууму, і його тривалість характеризується деякою розпливчастістю, невизначеністю [13, с.96-97]. Перцептуальне теперішнє як сприйняття даного місця в даний момент завжди співвіднесене з яким-небудь наявним станом, подією, і тривалість цієї події, цього стану визначає “розміри” теперішнього.

В одних випадках (ситуативно – актуалізованих) часові форми розрізняються досить суворо, а в інших це розрізнення не має принципового значення. Цей факт, очевидно, дає підстави говорити не тільки про функціональну сутність видових форм дієслова, але й часових.

Тривалість теперішнього визначає єдність самої події, а не цілісність її сприймання [13, с.96-97], напр.: *Двері відкриваються і входить Григорій* (Л.Мартович). Інколи дію виконує сам мовець паралельно з висловлюванням про неї: [Прадід Данило топче, приказуючи] “*Топчу, топчу ряс*” (Ю.Яновський). Такий тип теперішнього називають теперішнім безпосереднього спілкування, конкретним теперішнім моменту мовлення [4, с.65], ситуативно локалізованим теперішнім [21, с.11], власне теперішнім [8, с.92].

Для людини реальне теперішнє існує тільки як перцептуальне теперішнє, тривалість якого визначається співвіднесенням із тривалістю якого-небудь наявного стану події. Будь-яка неточкова дія, яку виражає форма презенса, завжди розпочинається в реальному минулому і закінчується в реальному майбутньому, але сфера реального теперішнього в такому разі звужується до часового моменту. Якщо інтервал реального часу занадто великий, найчастіше тоді, коли він не повністю заповнений дією, коли вона неодноразово переривається або триває понад

один день, можна говорити про розширений теперішній: *Вмирають без хліба у нас ...* (Б.Олійник).

Власне теперішній історичний характеризується особливою експресивністю, естетично-емоційною наснагою. На підставі розмежування Е.Бенвеністом плану мовлення і плану історії [3, с. 271-272] О.В.Бондарко робить занадто категоричний висновок про те, що теперішній історичний в плані мовлення і в плані історії - різні транспозиції, оскільки план мовлення поширюється на всі часові сфери, а план історії обмежений лише сферою минулого [4, с.145-146]. С.С.Єрмоленко не погоджується з таким розумінням теперішнього історичного, вказуючи, що ця опозиція планів розповіді про минуле, вочевидь, ґрунтується на відмінностях між конкретнішим, суб'єктивнішим і абстрактнішим, об'єктивнішим відображенням дійсності [11, с.23]. Безумовно, що письмовий текст історичного плану автор часто може подавати як безпосереднє, живе спілкування.

Аналізуючи речення з предикатами у формі теперішнього часу, необхідно спочатку віддати належне семантиці самого предиката, бо, як встановила Т.В. Булигіна, вони протиставляються за ознакою безпосереднього зв'язку з часом: семантика одних пов'язана з "позачасовістю", "неактуальністю", а інших – з "часовою приуроченістю", "актуальністю" [6, с.7-85]. Таке протиставлення дало підстави виділити серед предикатів два великих класи: предикати якості чи властивості і предикати явища.

Процес уявлення минулого теж відбувається *тут і тепер*, однак ніхто не стане твердити, що теперішній історичний вживається в первинній функції, інакше доведеться визнати, що реально існують тільки сфери теперішнього та минулого, а сфери майбутнього в принципі не може існувати, оскільки вона має невизначений характер. Але в мовознавстві постійно наголошували, що сфера майбутнього є реальною і тому виражається формами реальної модальності (індикативом). Ймовірність не заперечує реальності, вона є обов'язковою умовою реальності. Тому нам видається за можливе трактування теперішнього уявної дії відповідно до теперішнього історичного на рівні макроструктури тексту як перемикання локації мовця зі сфери теперішнього у сферу майбутнього.

Абстрагованість часового значення розглядуваної форми визначається тим, що вона виражає дії, процеси, постійно притаманні досить стійким предметам, які усвідомлюються як постійні. При передаванні повторюваних дій у формі теперішнього часу може розвинути значення часової постійності, коли вона виражає дії, що повторюються в певний період або навіть без обмеження в часі. Предикати, представлені такими формами, легко пов'язуються із такими словами часової постійності, як *завжди, звичайно, часто* та ін. Напр.: *На злодію шапка горить* (М.Івасюк); *Ми сміємося не через те, що воно смішне, а через те, що воно дурне* (Н.Кобринська).

У формах теперішнього часу серед предикатів виділяється й такий, який має сильний відтінок ознаки якісного характеру. Цей відтінок з'являється внаслідок подальшого абстрагування значень постійної чи звичайної повторюваності дій. Виражаючи такі дії — стани, форма теперішнього часу може послабити в собі значення тимчасової за своєю природою часової ознаки як у тому значенні, що вона виявляється в часовій тривалості, так і в значенні її реального зв'язку з теперішнім

часом — і фіксувати увагу переважно на наявності в суб'єкта якості, властивості, схильності чи вміння здійснювати позначені нею дії.

У найтіснішому зв'язку з вираженням подій минулого перебуває наявність у морфологічній структурі форм минулого часу видових протиставлень доконаного і недоконаного виду з властивою кожному з них системою додаткових відтінків видового значення. Первинна функція минулого недоконаного виду (далі – НВ) вказує на те, що інтервал, в якому відбувається дія (стан), передує інтервалові з часовим дейксисом. Тривалість інтервалу з дією (станом) може бути різною. Проте коли кут зору, який визначає зону теперішнього, спроможний розхилитися до прямої лінії, паралельної до осі часу, то кут зору, що визначає зону минулого, здатний відхилитися до нескінченності лише в бік реального минулого, маючи завжди своєю межею системно-мовну крапку відліку. Предикатні форми минулого часу НВ можна вважати найменш вживаними порівняно з іншими видо-часовими формами, бо виражаючи тільки сам процес, тривалість чи повторюваність дії, недоконаний вид набагато бідніший від доконаного щодо зображення різноманітних форм охоплюваного дією часу. Напр.: *Я з тобов свині не пас* (В.Стефаник); *Де бідняцьке не пропадало?* (О.Кобилянська).

Семантика минулого доконаного виду (далі – ДВ) складається з двох компонентів: перший із них вказує на розгортання дії (стану) до моменту мовлення, а другий – на наявність стану, зумовленого попередньою дією. Форми минулого ДВ можуть мати вторинну функцію транспозиції лише з одночасним узагальненням, абстрагуванням від конкретних дій, тому такий минулий слід назвати минулим абстрагованим. Речення з транспозицією форм минулого ДВ відрізняються від речень із первинними часовими функціями, крім сильнішої експресивності, також наявністю семи інтенсивності, що торкається модального значення переконаності, впевненості мовця в неминучості відповідного результату дії. Інколи минулий абстрагований підкреслює перфектність дії або різночасність дій, пор.: *Інколи біжиш – і зупиняєшся. Зупиняєшся і стоїш* та *Іноді біжиш – і зупиняєшся. Зупинився і стоїш*.

Якщо ж формам минулого часу надають перевагу перед формами теперішнього, то це зумовлено, очевидно, “акцентом мовця на попередньому досвіді (особистому чи загальному, людському), який передбачає екстраполяцію в майбутнє” [16, с.310].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Комунікативний контекст репрезентує безпосереднє спілкування, яке можливе між автором і слухачем/читачем, між персонажами, тобто комунікативний контекст ніколи не виходить за межі одного диктуму. Спілкування між автором і читачем, між автором і персонажами, співвідношення між читачем і персонажами відбуваються не в комунікативному, а в операційному контексті і являють собою взаємодію двох диктумів. На цьому, власне, і ґрунтується перемикання локації і функції теперішнього і минулого часу як основних форм вираження реально-індикативного значення диктуму.

Сфера теперішнього часу становить одну з центральних характеристик, які відображаються в мовній системі. Предикат у формі теперішнього часу позначає дію, що відбувається в момент мовлення про неї. Основним засобом вираження реально-індикативного значення диктуму є форми минулого часу дієслівного

предиката. У найтіснішому зв'язку з вираженням подій минулого перебуває наявність у морфологічній структурі форм минулого часу видових протиставлень доконаного і недоконаного виду з властивою кожному з них системою додаткових відтінків видового значення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аскин Я.Ф. Проблема времени: ее философское истолкование / Я. Ф. Аскин. – М. : Мысль, 1966. – 200 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974а. – 447 с.
3. Бенвенист Э. Отношение времени во французском языке // Общая лингвистика : пер. с франц. / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974б. – С. 270–284.
4. Бондарко А.В. Вид и время русского глагола: Значение и употребление / А. В. Бондарко. – М. : Просвещение, 1971а. – 239 с.
5. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1971б. – 116 с.
6. Булыгина Т.В. К построению типологии предикатов в русском языке // Семантические типы предикатов / Т. В. Булыгина. – М. : Наука, 1982. – С. 7–85.
7. Виноградов В. В. Русский язык: грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1972. – 616 с.
8. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
9. Грамматика современного русского литературного языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1970. – 767 с.
10. Грищенко А. П. Модальність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення // Синтаксис словосполучення і простого речення / А.П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 16–29.
11. Ермоленко С. С. Образные средства морфологии. – К. : Наук. думка, 1987. – 123 с.
12. Ермолаева Л. С. К вопросу о соотношении модальности и предикативности // Филол. науки / С. С. Ермоленко. – 1963. – № 4. – С. 119–126.
13. Жаров А. М. Проблема времени, структура становления и неопределенность / А. М. Жаров // Вопросы философии. – 1980. – № 1. – С. 88–98.
14. Зверева Е. А. Научная речь и модальность / Е. А. Зверева. – Л. : Наука, 1983. – 158 с.
15. Курилович Е. Проблема классификации падежем // Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 175–203.
16. Лебедева Л. Б. Пространственные и временные указания в общереферентных высказываниях / Л. Б. Лебедева // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1984. – Т. 4. – № 3. – С. 30–34.
17. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
18. Поспелов Н. С. Прямое и относительное употребление форм настоящего и будущего времени глагола в современном русском языке / Н.С. Поспелов // Исследования по грамматике русского литературного языка. – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – С. 206–246.

19. Пospelov H. C. O sootnoshenii grammaticheskikh znachenii glagolnykh form vremeni v russkom yazyke / H. C. Pospelov // Problemy sovremennoy lingvistyki. – M. : Izd-vo Mos. gos. un-ta, 1968. – S. 111–137.
20. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
21. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.
22. Трубников Н. Н. Проблема времен в свете философского мировоззрения // Вопросы философии. – 1978. – № 2. – С. 111–121.
23. Цейтлин С.Н. Категория предикативности в ее отношении к высказыванию и предложению / С. Н. Цейтлин // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. – Л. : Ленингр. гос.пед. ин-т, 1975. – С. 168–170.
24. Шинкарук В.Д. Категорії диктуму і модусу у структурі речення / В.Д. Шинкарук // Монографія. – Чернівці: Рута, 2002. – 365с.
25. Шинкарук В. Д. Категорія валентності у формуванні диктумного змісту речення / В. Д. Шинкарук // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Ізмаїл, 2004. – Вип. 17. – С. 157–160.
26. Шинкарук В. Д. Особливості часової і просторової локалізації як периферійних категорій диктуму / В. Д. Шинкарук // Науковий часопис Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2005. – № 1. – С. 5–11.

References

1. Askin Ya.F. Problema vremeni: ee filosofskoe istolkovanie / Ya. F. Askin. – M. : Mysl', 1966. – 200 s.
2. Benvenist E. H. Obshhaya lingvistika / E. H. Benvenist. – M. : Progress, 1974. – 447 s.
3. Benvenist E. H. Otnoshenie vremeni vo frantsuzskom yazyke // Obshhaya lingvistika: Per. s frants. / E. H. Benvenist. – M. : Progress, 1974b. – S. 270–284.
4. Bondarko A.V. Vid i vremena russkogo glagola: Znachenie i upotreblenie / A. V. Bondarko. – M. : Prosveshhenie, 1971a. – 239 s.
5. Bondarko A.V. Grammaticheskaya kategoriya i kontekst / A.V. Bondarko. – L. : Nauka, 1971b. – 116 s.
6. Bulygina T. V. K postroeniyu tipologii predikatov v russkom yazyke // Semanticheskie tipy predikatov / T. V. Bulygina. – M. : Nauka, 1982. – S. 7–85.
7. Vinogradov V. V. Russkij yazyk: Grammaticheskoe uchenie o slove / V. V. Vinogradov. – M. : Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1972. – 616 s.
8. Vikhovanets' I. R. Chastini movi v semantiko-gramatichnomu aspekti / I. R. Vikhovanets'. – K. : Nauk. dumka, 1988b. – 256 s.
9. Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka / Pod red. N.Yu.Shvedovoj. – M. : Nauka, 1970. – 767 s.
10. Grishhenko A.P. Modal'nist' i chasova vidnesenist' yak zovnishn'o-sintaksichni oznaki rechennya // Sintaksis slovopoluchennya i prostogo rechennya / A. P. Grishhenko. – K. : Nauk. dumka, 1975. – S. 16–29.
11. Ermolenko S. S. Obraznye sredstva morfologii. – K. : Nauk. dumka, 1987. – 123 s.
12. Ermolaeva L. S. K voprosu o sootnoshenii modal'nosti i predikativnosti // Filol. nauki / S. S. Ermolenko. – 1963. – № 4. – S. 119–126.

13. Zharov A. M. Problema vremeni, struktura stanovleniya i neopredelennost' / A. M. Zharov // Voprosy filosofii. – 1980. – № 1. – S. 88–98.
14. Zvereva E. A. Nauchnaya rech' i modal'nost' / E. A. Zvereva. – L. : Nauka, 1983. – 158 s.
15. Kurilovich E. Problema klassifikatsii padezhej// Ocherki po lingvistike / E. Kurilovich. – M. : Izd-vo inostr. lit., 1962. – S. 175–203.
16. Lebedeva L. B. Prostranstvennye i vremennye ukazaniya v obshhereferentnykh vyskazyvaniyakh / L. B. Lebedeva // Izvestiya AN SSSR. Ser. lit. i yaz. – 1984. – T. 4.– № 3. – S. 30–34.
17. Peshkovskij A.M. Russkij sintaksis v nauchnom osveshhenii / A. M. Peshkovskij. – M. : Uchpedgiz, 1956. – 511 s.
18. Pospelov N. S. Pryamoe i otnositel'noe upotreblenie form nastoyashhego i budushhego vremeni glagola v sovremennom russkom yazyke / N. S. Pospelov // Issledovaniya po grammatike russkogo literaturnogo yazyka. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1955. – S. 206–246.
19. Pospelov N. S. O sootnoshenii grammaticheskikh znachenij glagol'nykh form vremeni v russkom yazyke / N. S. Pospelov // Problemy sovremennoj lingvistiki. – M. : Izd-vo Mos. gos. un-ta, 1968. – S. 111–137.
20. Suchasna ukraïns'ka literaturna mova : Morfologiya / Za zag. red. I. K. Bilodida. – K. : Nauk. dumka, 1969. – 583 s.
21. Teoriya funktsional'noj grammatiki: Temporal'nost'. Modal'nost'. – L. : Nauka, 1990. – 264 s.
22. Trubnikov N. N. Problema vremen v svete filosofskogo mirovozzreniya // Voprosy filosofii. – 1978. – № 2. – S. 111–121.
23. Tsejtlin S. N. Kategoriya predikativnosti v ee otnoshenii k vyskazyvaniyu i predlozheniyu / S. N. Tsejtlin // Teoreticheskie problemy sintaksisa sovremennykh indoevropskikh yazykov. – L. : Leningrad. gos.ped. in-t, 1975. – S. 168–170.
24. Shinkaruk V. D. Kategorii diktumu i modusu u strukturi rechennya / V. D. Shinkaruk // Monografiya. – Chernivtsi : Ruta, 2002. – 365 s.
25. Shinkaruk V. D. Kategoriya valentnosti u formuvanni diktumnogo zmistu rechennya / V. D. Shinkaruk // Naukovij visnik Izmaïl's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo institutu. – Izmaïl, 2004. – Vip.17. – S. 157 – 160.
26. Shinkaruk V. D. Osoblivosti chasovoï i prostorovoï lokalizatsii yak periferijnykh kategorij diktumu / V. D. Shinkaruk // Naukovij chasopis Volins'kogo derzhavnogo universitetu imeni Lesi Ukraïнки, 2005. – № 1. – S. 5–11.

Обоснованы основные формы реально-индикативного значения диктума; мотивированы средства (актуализаторы) эксплицитного и имплицитного выражения настоящего и прошедшего времени в семантико-синтаксической структуре предложения.

Модус, диктум, настоящее, прошедшее время, формы выражения, реально-индикативное значение.

In the article the main forms of an expression of real-indicative meaning of a dictum are substantiated; means (actualizators) for an explicit and implicit expression of the present and past tenses in the semantic-syntactic sentence structure have been explained. It is a comprehensive study of the modus and dictum categories, that are viewed as two main levels of a sentence: 1) subjective, that reflects the speaker's attitude to the utterance, that is the way in which he perceives, names, evaluates or qualifies a certain micro-situation, reflected by a sentence (modus level), and 2) objective, that represents actual reality (dictum level).

Modus and tense are the main syntactic categories which make the sentence as one grammatical unit. One of the most important ways of formation and expression of this sense is a modus form or a tense of a verb (independent, full meaning or syntactic words) connected with a certain intonation. Morphological meaning of a tense and modus

verb interplays with other syntactic means within one expressing system of syntactic meanings determined and undetermined tense (not localized). It's a generalized action, situation which is not localized within time in the real-indicative sense of dictum.

The main forms of the real-indicative sense in sentences are present and past tense forms.

The process of the past conception takes place here and now, however nobody can insist that the present historical tense is used as a primary function, otherwise it needed to be accepted that there are only present and past spheres, and theoretically future tense cannot exist because it has undetermined nature. However, it was always stressed in linguistics that the future sphere really exists and is shown as forms of the real modality (indicative). This probability does not oppose the reality, and it is an obligatory part of the reality. That is why it seems to us that interpretation of the present action according to the present historical tense is shown on the macrostructure of the text as a change of speaker's location from present to future.

The primary function of the past imperfective aspect indicates that interval in which action takes place, precedes the interval with tense deixis. The duration of the interval with action (state) can be different. However, if a standpoint which determines the presence zone, is able to swerve to the endlessness and only to the real past, having always its range as a system of the language starting point.

Communication context represents direct communication. And direct communication is possible between the author and the speaker\ reader, between characters, it means that communicative context does not pass the limits of one dictum. Communication between the author and the reader, between the author and the character, correlation between the reader and the character don't take place in a communicative, but in an operational context and they present cooperation of two dictums. So, change of location and function of the present and past tenses as main expressive forms of the real-indicative sense of dictum is actually based on it.

Modus and dictum are researched in the aspect of nominative derivation, that is nomination of an event, fact or situation of reality in its close relation to the process of grammatical structuring. Analysis of modus and dictum in a sentence structure from the point of view of the communicative activity of the speakers is closely connected with the theory of syntactical nomination.

While elucidating the informative and referential content of a sentence, the role of subjective and pragmatic factors, related to the speaker's personality is taken into account.

The criteria of differentiating modus and dictum and their correlation in the semantic and syntactical structure of a sentence have been defined, the content of notions that are directly connected with them are verified, the hierarchy of means of modus and dictum expression in a sentence structure has been established. The correlation between lexical, morphological, syntactical means of modus and dictum meanings in a sentence structure has been substantiated, the content and scope of invariant modal meanings of reality, potentiality and irreality have been defined. Different means of modal meaning presentation (discreet and non-discreet; explicit and implicit) are differentiated and described.

Two classes of predicatives have been defined and substantiated: M-predicatives. They contain interpretations of objective contents of a sentence, different evaluations of the speaker, his feelings and volition, and D-predicatives, that express objective information. Dictum predicatives present a «stretch» of extra-linguistic existence, while modus predicatives unlike D-predicatives are not independent, they function as a frame of objective information, provide information about speech situation, interpret dictum.

Modus, dictum, present tense, past tense, forms of expression, real indicative meaning.